

## همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار با حمایت معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه  
سرمدبر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی شماره مجوز: ۷۸۸۶۴-۴۸۵۳  
سال برگزاری همایش: ۱۳۹۷ شماره مقاله: ۹۰۵/۰۹۱ رده بندی کنگره: ۹۳۳/۲

### بررسی کیفری جرم فحشا در فضای مجازی و اینترنتی

سینا نجفی

دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم شناسی

#### چکیده

اخلاق جایگاه ویژه ای در زندگی فردی و اجتماعی انسانها دارد و دلیل بعثت انبیاء و پیشوایان دینی نیز مبتنی بر این نهاد فطری و ذاتی است "انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق" اعمال عبادی واجب در دین نیز تأکیدی بر حفظ ارزشهای اخلاقی و دوری از فحشا و بی بندوباری است "ان صلاه تنهی عن الفحشاء والمنکر" اما از آنجاییکه انسان موجودی ممکن الخطاست و بروز گناه و اشتباه امری محتمل برایش است لذا در برابر گناه عقابی نیز متوجه او خواهد بود و عقاب ممکن است دنیوی و یا اخروی باشد و بسته به میزان وقوع جرم و گناه مجازات مشخصی را متحمل می گردد. یکی از این مجازاتها انجام اعمال مفسده اخلاقی و فحشاء است. فحشا ممکن است در فضای حقیقی واقع شود و یا اینکه در فضای مجازی تحقق یابد. امروزه، ماهواره ها و تلفن های همراه و اینترنت فضای جدید و وسیعی را پیش روی انسان ها قرار داده اند که در آن همه عرصه های مراودات زندگی بشر مانند تجارت و معاملات اقتصادی تبادل اطلاعات علمی و آموزش در فضای مجازی، تفریح و سرگرمی و ... به راحتی و در کمترین زمان در دسترس قرار می گیرد که در همین فضا اعمال مجرمانه بسیاری به وقوع می پیوندد. در این مقاله قصد داریم به شناخت و بررسی و همچنین عوامل پیشگیرانه چنین جرایمی اشاره کنیم.

**واژگان کلیدی:** فضای مجازی، مصادیق فحشا، راهکارهای پیشگیرانه، جرائم اینترنتی و

رفتار مجرمانه

## بخش اول: کلیات

اصطلاح جرم سایبری که در بند ۸ گزارش توجیهی کنوانسیون جرائم سایبری نیز به آن اشاره شده است، با فضای سایبر ارتباط مستقیم دارد. فضای سایبر با پیدایش شبکه‌های رایانه‌ای ایجاد شد و با پیدایش اینترنت گسترش یافت. بنابراین، اصطلاح جرم سایبری را نیز بعد از شناخت فضای سایبر، متخصصان امر نامگذاری تحت این عنوان به وجود آوردند. اولین اقدام رسمی که در آن به صراحت به اصطلاح جرم سایبر اشاره شده، اقدام شورای اروپا در نوامبر ۱۹۸۶ مبنی بر تشکیل کمیته‌ی کارشناسان برخورد با جرائم سایبر است.<sup>۱</sup> شورای اروپا در اقدامی دیگر در سال ۱۹۹۷ به منظور تهیه‌ی کنوانسیون جرائم سایبر، کمیته‌ی جدیدی تشکیل داد به نام کمیته‌ی متخصصان جرم در فضای سایبر. جدیدترین سند بین‌المللی که در آن اصطلاح جرم سایبری مورد اشاره واقع شده کنوانسیون جرم سایبری (مصوب ۲۳ سپتامبر ۲۰۰۱ بوداپست) است. تنظیم‌کنندگان و تصویب‌کنندگان کنوانسیون جرم سایبر، بدون ذکر توضیحی در مورد اصطلاح جرم سایبر، این اصطلاح را برگزیده و در کنوانسیون مذکور و گزارش توجیهی آن، از اصطلاح جرم رایانه‌ای و جرائم مرتبط با رایانه استفاده نمودند. برای مثال، در کنوانسیون، موضوع یک دسته از جرائم، جرم رایانه‌ای، و جرم مرتبط با رایانه نامیده شده است و به موجب مواد ۷ و ۸ کنوانسیون، جعل و کلاهبرداری زیر مجموعه‌ی جرائم مرتبط با رایانه محسوب می‌گردد. همچنین در بند ۳۳ گزارش توجیهی این کنوانسیون آمده است: «هدف بخش اول این کنوانسیون، ارتقاء و پیشرفت وسایل پیشگیری و متوقف ساختن جرائم رایانه‌ای (جرائم مرتبط با رایانه) از طریق ایجاد حداقل استانداردهای مربوط به این جرائم است.» سکوت کنوانسیون جرائم سایبر در خصوص معنی و مفهوم اصطلاح «جرم سایبر» و به کارگیری اصطلاحاتی هم چون جرائم رایانه‌ای و جرائم مرتبط با رایانه در این کنوانسیون و گزارش توجیهی آن، موجب برداشت‌های متفاوت از اصطلاح جرائم سایبر شده است. به این ترتیب برخی، اصطلاح جرم سایبر را صرفاً شامل جرائمی می‌دانند که از طریق

<sup>۱</sup> - جلالی فراهانی، امیرحسین، پیشگیری اجتماعی از جرائم و انحرافات سایبری، ص ۵۸.

اینترنت و شبکه های رایانه ای ارتکاب یافته باشد (نسل دوم جرائم مرتبط با رایانه) اما دسته دیگر، تمام جرائم رایانه ای اعم از نسل اول و دوم را جزء جرائم سایبر می دانند.<sup>۱</sup>

## بخش دوم: نگاهی جزایی به جرایم اینترنتی قوادی و پورنوگرافی (هرزه نگاری)

گرچه ظهور برخی از جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی سنتی با ظهور اینترنت از محیط فیزیکی به محیط مجازی انتقال یافته است (مانند پورنوگرافی، توریسیم سکس، روابط نامشروع، قوادی و ...) اما نمی توان تمام آنها را در قالب جرایم رایانه ای گنجانده، زیرا قانونگذار در بعضی موارد جرم انگاری ننموده است. در واقع مجرم در این گونه جرایم از رایانه به عنوان ابزار بهره می گیرد و کار خویش را توسعه داده، تسهیل می نماید. از جمله مواردی که به طور کلی در این حیطه از سوی قانونگذار کیفری ایران جرم تلقی شده است، می توان به قوادی و پورنوگرافی اشاره نمود. حوزه هایی چون تهیه، انتشار، معامله و تجارت صور قبیحه، توهین و افترا و نشر اکاذیب رایانه ای، دعوت افراد به انجام اقدامات مجرمانه و خلاف اخلاق در فضای مجازی، اشاعه فحشا و منکرات، آموزش ارتکاب جرم، روابط نامشروع از جمله اعمال خلاف عفت و اخلاق و زیرمجموعه های قوادی و پورنوگرافی می باشند<sup>۲</sup> که در واقع عناصر اصلی فیلترینگ را تشکیل می دهند.

### بند اول: قوادی

طبق تعریفی که در کتاب لمعه و شرح آن از قیادت آمده است: «قیادت عبارت است از اینکه کسی، دو فاعل عمل فحشا مانند زنا، لواط و مساحقه را به هم برساند و میان آن دو وساطت نماید.»<sup>۳</sup> جمع کردن میان دو فاحشه را نیز قیادت می گویند.<sup>۴</sup> همچنین در جواهرالکلام آمده است:

<sup>۱</sup> - همان، ص ۵۹.

<sup>۲</sup> - دزیانی، محمدحسن، جرایم کامپیوتری، ج ۱، ص ۶۷.

<sup>۳</sup> - شهید ثانی، الروضه البهیة، ج ۹، ص ۸۴.

<sup>۴</sup> - شهید اول، لمعه مثقیه، ج ۲، ص ۲۳۱.

قیادت عبارت است از جمع کردن مردان و زنان برای زنا یا جمع کردن مردان برای لواط، گرچه بچه باشد.<sup>۱</sup> در اسلام، این امر به خاطر یاری در گناه و معصیت مورد نکوهش واقع شده است، چنان که در سوره مائده آمده است: «... و با یکدیگر در نیکوکاری و تقوا کمک کنید نه بر گناه و ستم کاری. و از خدا بترسید که قطعاً عذاب خدا سخت است.»<sup>۲</sup> اما آیا منظور از قوادی داشتن فاحشه خانه است که یک شخص واسطه حضور فیزیکی دو نفر گردد؟ یعنی اگر این حضور فیزیکی در حضور قواد نباشد، قوادی صورت نگرفته است؟ پاسخ به این سؤال منفی است؛ چرا که در نص قانون «ماده ۱۳۵ قانون مجازات اسلامی» در رابطه با جرم قوادی آمده است: «قوادی عبارت است از جمع و مرتبط کردن دو نفر یا بیشتر برای زنان یا لواط.» گرچه مراد از جمع کردن، آوردن طرفین فحشا در یک محل است و به ظاهر دلالت بر حضور فیزیکی نزد قواد دارد، اما مرتبط کردن می تواند فقط معرفی و آشنا نمودن آنها با یکدیگر باشد. این معنا نسبت به جمع کردن حالت عام تری دارد. چرا که مرتبط از ریشه ربط می آید و مصدر آن ارتباط می باشد. ارتباط نیز به انحاء گوناگون امکان پذیر است. مخصوصاً امروزه که روش های بسیار متنوعی برای آن وجود دارد. در نتیجه تحقق جرم قوادی بدون حضور در نزد قواد نیز میسر است. دامنه جرم قوادی در حالت سنتی خود محدود به دو یا چند نفر می شد، در حالی که قوادی از طریق رایانه با یک دنیا سروکار دارد و مجرم می تواند ابتدا توسط داده های مستهجن و غیراخلاقی، افکار افراد را تحت تأثیر قرار دهد و سپس در موقع مناسب هدف نهایی خود را اجرا نماید. پس در پاسخ به این سؤال که آیا قوادی توسط رایانه هم صورت می پذیرد یا خیر؟ باید اذعان داشت: بله! برای هر کسی که کمی با رایانه و اینترنت آشنایی داشته باشد، قوادی با رایانه نه تنها ممکن که بسیار سهل و بی دردسر است. مجرمان در این فضای مجازی از فرصت گمنامی بهره برده، به راحتی در سرتاسر جهان به کار قیادت می پردازند و نه تنها دو نفر که چندین میلیون نفر را به یکدیگر معرفی می

<sup>۱</sup> - نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام، ج ۴۱، ص ۳۹۹.

<sup>۲</sup> - سوره مائده، آیه ۲.

کنند و حلقه اتصال آنان می‌گردند.<sup>۱</sup> در این حال نه تنها قوادی، بلکه ترغیب سایران به این امور نیز صورت می‌پذیرد. کسی که سایتی را به قوادی اختصاص می‌دهد، برای توسعه و تسهیل کار خود، عکس‌های مبتدلی از اعمال خود را نیز روی سایت می‌گذارد تا تبلیغ نماید، همین تصاویر و فیلم‌ها، موجب انحراف ذهن دیگران می‌گردد و افراد بیشتری به این کار ترغیب می‌شوند، اما قانون‌گذار در فصل چهارم از قوانین جرایم رایانه‌ای که مربوط به جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی می‌باشد، هیچ اشاره‌ای به قوادی یا قیادت رایانه‌ای نکرده است، تنها در ماده چهاردهم از فصل چهارم قانون جرایم رایانه‌ای آورده است: «هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل داده‌های محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون تا چهل میلیون یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» البته در تبصره سوم همین ماده اذعان داشته است: «چنانچه مرتکب، اعمال مذکور در این ماده را حرفه خود قرار داده باشد یا به طور سازمان یافته مرتکب شود، چنانچه مفسدالارض شناخته نشود، به حداکثر هر دو مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهد شد.» اما اینکه در این جا منظور قانونگذار از افساد یا معامله، قوادی می‌باشد یا نه، مشخص نیست. در سایه همین کم‌توجهی، مجرمان قوادی رایانه‌ای در سطح جهان فعالیت می‌کنند و در صورت پیگرد قانونی کمترین مجازات را می‌بینند. اگر منظور قانون‌گذار از این الفاظ اشاره به قیادت بوده است که باید چنین مجازاتی هیچ تناسبی با میزان جرم ندارد و اگر هم قصد وی از وضع این ماده قیادت نبوده است که معلوم می‌شود به این مورد بسیار بی‌توجهی شده است.<sup>۲</sup> در صورتی که محرز است دین مبین اسلام، قیادت را به هر وسیله و شکل ممکن نهی فرموده است. وقتی برای قیادت سنتی که نسبت به نوع رایانه‌ای دامنه فساد کمتری دارد، چنین مجازاتی را لازم می‌داند، مشخص است که قیادت رایانه‌ای مستلزم شدت عمل بیشتری خواهد بود. طبق نظریه مشهور فقها قیادت مستوجب حد است و حد آن نیز هفتاد و پنج ضربه تازیانه می‌

<sup>۱</sup> - زراعت، عباس، قانون مجازات اسلامی، ص ۴۸۷.

<sup>۲</sup> - بای، حسین علی، بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای، ص ۲۶.

باشد و فرقی نمی‌کند که مرتکب مسلمان باشد یا کافر، مرد باشد یا زن؛ و این در حالی است که در تبصره ماده «۶۳۹» قانون مجازات اسلامی نیز صریحاً آمده است: به مجازات کسانی که مرکز فساد یا فحشا دایر کنند و مردم را به فساد یا فحشا تشویق نموده یا موجبات آن را فراهم نمایند، عنوان قوادی صدق نماید علاوه بر مجازات مذکور در ماده، حد قوادی نیز جاری می‌گردد.<sup>۱</sup> اما قانون‌گذار در وضع قوانین جرایم رایانه‌ای نه تنها قوادی را در نظر نگرفته است، بلکه جرایم علیه عفت و اخلاق رایانه‌ای را لایق مجازات کمتری نیز دانسته است. به نظر می‌رسد بهتر بود قانون‌گذار در این مورد شدت عمل بیشتری به خرج می‌داد و از باب تشدید مجازات وارد می‌شد. حرمت قوادی توسط رایانه امری بدیهی می‌باشد و برای اثبات آن می‌توان از باب حرام بودن مقدمه حرام وارد شد. چرا که قوادی توسط رایانه شاید مستقیماً موجب اعمال حرامی چون زنا و لواط و ... نشود، اما مقدمه‌ای برای کار حرام است و افراد را به انجام حرام ترغیب می‌نماید و مقدمه حرام نیز حرام است.<sup>۲</sup>

## بند دوم: پورنوگرافی

پورنوگرافی یا هرزه‌نگاری، یکی از مهمترین جرایمی است که علیه اخلاق و عفت عمومی انجام می‌شود و تأثیر مستقیمی بر روی خانواده می‌گذارد. پورنوگرافی در مفهوم عامه به معنا مطالبی است که به قصد تحریک جنسی ارائه می‌شود. تصاویری مثل اندام تناسلی زن و مرد، سکس زن و مرد یا زن با زن و ... مصادیق مجرمانه آنها می‌تواند در قالب نمایش، ارائه، تولید، تجارت و محتویات مستهجن باشد.<sup>۳</sup> پیدایش اینترنت، این جرم را از حالت سنتی درآورده، ابزار کارآمدی برای سوءاستفاده کنندگان جنسی فراهم آورده است. این تکنولوژی مدرن ارتباطی، موجب شده حجم سوءاستفاده چند متخصصان حقوق جزا به این امر می‌تواند زمان شروع پورنوگرافی کوک محسوب شود. در این باره دو نظر متفاوت وجود دارد: یکی مطرح شدن قضیه

<sup>۱</sup> - زراعت، عباس، قانون مجازات اسلامی، ص ۴۸۲.

<sup>۲</sup> - باستانی، برومند، جرایم کامپیوتری جلوه‌ای نوین از بزهکاری، ص ۱۱۱.

<sup>۳</sup> - محمدی، علی، بررسی فقهی و حقوقی جرم پورنوگرافی، ص ۳۷.

بر سروصدای کامپیوتر سرو؛ به این پرونده به عنوان شروع توجه به پورنوگرافی کودک در فضای مجازی پرداخته نشد، بلکه اهمیت آن در طرح مسئولیت کیفری تهیه کنندگان اینترنت است؛ اما مشکل پورنوگرافی در آن مطرح بود؛ قضیه کلوپ سرزمین عجایب، کلوپ ارکیده و دیگر پرونده های مهم است که در سال های ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ مطرح شد. به هر حال، اواخر دهه نود، زمان توجه به پورنوگرافی کودک است.<sup>۱</sup>

### بخش سوم: مبانی فقهی پیشگیری از جرم و فحشا

از آنجا که فیلترینگ در عمل مانع جرم و فحشا در محیط مجازی می گردد لذا در این قسمت ادله فقهی، پیشگیری از جرم و مشروعیت فیلترینگ ثابت می گردد.

#### بند اول: پیشگیری فراگیر

از جمله برنامه های جامع قرآن کریم، راهکارها و آموزه هایی است که برای پیشگیری جرایم و خشکاندن علل و عوامل آن و تأمین امنیت جامعه فراروی جامعه انسانی قرار داده است؛ برنامه ای که در نوع خود بی نظیر می باشد. قرآن کریم با برنامه اصلاحی، مانع از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و ورود او به زندگی مجرمانه می گردد. همچنین با راهنمایی معقولانه و زیرکانه، جرم را در مرحله عملیاتی و اقدام، خنثی و متوقف می سازد. نیز با دستور به مجازات مجرمان و ضمانت اجرای کیفری و ارعاب ناشی از آن، به پیشگیری کیفری از جرم می پردازد.<sup>۲</sup> هنگامی یک برنامه پیشگیری کامل، فراگیر و واقع بینانه است که برای تمامی مراحل و زمینه های ارتکاب جرم طراحی و اجراء شود و در همه آنها وظیفه بازدارندگی را به نحو شایسته انجام دهد. بر اساس تحلیل روان شناسانه، معمولاً افراد مراحل زیر را در هنگام ارتکاب جرم طی می کنند؛ اولاً، آگاهانه و براساس اراده و اختیار به منظور جلب منفعت مادی و دفع ضرر، تصمیم به ارتکاب جرم می گیرند؛ و ممکن است زمینه ساز چنین اقدامی، عوامل پنهان و آشکار مختلف اجتماعی و

<sup>۱</sup> - همان، ص ۳۸.

<sup>۲</sup> - صفاری، علی، مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم، ص ۱۰۷.

فرهنگی و اقتصادی باشد. ثانیاً، در هنگام اجرای این تصمیم، سعی می‌کنند ضمن کسب سود، از ضررهای ناشی از اقدام مجرمانه (نظیر دستگیری، آبروریزی، تحقیر و مجازات) نیز مصون بمانند. ثالثاً، اهداف و آماج سهل الوصول و بدون حفاظت مؤثر را به عنوان طعمه برمی‌گزینند. بنابراین، برای هر فرد در هنگام ارتکاب جرم و عملی کردن آن، عوامل زیر تعیین‌کننده است: محاسبه و تضمین سود، احتراز از خطرات و عوارض منفی ارتکاب جرم و فقدان مانع و رادع مؤثر، وجود یک آماج مستعد (بزه دیده)، اعم از انسان و اشیاء هیچ عاقلی بدون در نظر گرفتن این عوامل دست به ارتکاب جرم نمی‌زند.<sup>۱</sup> قرآن کریم با طراحی یک سیاست فراگیر، با همه این مراحل و عوامل به مبارزه برخاسته است؛ با پیشگیری اصلاحی، تعلیم و تربیت فردی و اجتماعی بر اساس آموزه‌های وحیانی و تقویت جنبه‌های معنوی و رفع فقر و ایجاد تعهدات مذهبی و حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، درصدد تأثیرگذاری در مرحله تصمیم‌گیری افراد است تا آنان با اتخاذ تصمیم‌های غلط و ناروا وارد دنیای جرم و جنایت و خلاف کاری نشوند. در صورتی که شیوه‌های مرحله اول مؤثر واقع نشود و فرد تصمیم قاطع به ارتکاب جرم بگیرد، قرآن با راهنمایی به استفاده از پیشگیری وضعی از طریق کاهش فرصت‌ها و دستاوردها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و سلب ابزار و آلات آن و افزایش میزان خطر دستگیری و حفاظت از آماج جرم، وقوع جرم را ممتنع و خنثی می‌نماید یا حداقل کاهش می‌دهد.<sup>۲</sup> مطابق این شیوه، باید وضعیتی ایجاد شود که تحقق عمل مجرمانه دشوار و پرخطر یا ناممکن گردد.<sup>۳</sup> نیز با دستور به مجازات مجرمان و ایجاد رعب در بین همه آنان که مستعد ارتکاب جرم هستند، ما را به پیشگیری کیفری رهنمون کرده است. قرآن کریم برای پیشگیری از جرم، برخلاف مکتب تحقیقی و پوزیتیویستی، تنها به اصلاح مجرم و رفع زمینه‌های فردی و اجتماعی گرایش‌های مجرمانه، بسنده نکرده است و نیز همانند مکاتب سزادهی تنها پیشگیری کیفری و مجازات مجرم را توصیه نکرده است، بلکه سیاست

<sup>۱</sup> - همان، ص ۱۰۸.

<sup>۲</sup> - همان، ص ۱۰۹.

<sup>۳</sup> - میرخلیلی، محمود، پیشگیری وضعی از نگاه آموزه‌های قرآن، ص ۴۳.

پیشگیری فراگیر و واقع بینانه ای را در این زمینه ارائه داده است و این همان دیدگاه و نتیجه ای است که امروز جرم شناسان و حقوقدانان پس از سال ها بحث و جدل بدان دست یافته اند و رسماً اعلام کرده اند که برای مبارزه با جرایم باید از همه روش های پیشگیری در کنار هم استفاده کرد و همه آنها مکمل یکدیگرند<sup>۱</sup>. اینک هر سه نوع این پیشگیری را بر اساس آیات قرآن به طور خلاصه مورد بررسی قرار می دهیم:

### بند دوم: پیشگیری اصلاحی

در پیشگیری اصلاحی سعی بر این است که با تعلیم و تربیت صحیح افراد، رشد و تعالی فکری و فرهنگی جامعه، شناخت علل و زمینه های اجتماعی ارتکاب جرم و برطرف کردن آنها، از شکل گیری تمایلات مجرمانه در افراد جلوگیری شود. همچنین با انجام اصلاحات فردی و اجتماعی و رفع مشکلات آحاد جامعه (نظیر فقر و بیکاری) و تأمین نیازهای حیاتی و تقویت نهادهای اجتماعی (همانند خانواده و مدرسه) و ترویج اخلاق و ارزش های انسانی، مانع از کشیده شدن افراد به زندگی مجرمانه گردد. قرآن کریم بیش از همه، به اصلاح و تربیت افراد و سوق دادن آنان به اخلاق و کارهای نیک و جلوگیری انسان ها از ارتکاب جرم و گناه، اهتمام ورزیده است تا جایی که رسالت اصلی این کتاب آسمانی را هدایت و اصلاح جامعه انسانی قلمداد کرده است. اصلی ترین و مهمترین آموزه قرآن برای پیشگیری از جرایم و ناهنجاری های اجتماعی، آموزه های تربیتی و اصلاحی است. به گونه ای که آموزه ها و شیوه های دیگر (نظیر پیشگیری کیفری و وضعی) امر فرعی در فرآیند مبارزه با جرم محسوب می شوند<sup>۲</sup>. در ذیل، به برخی از آموزه های تربیتی و اصلاحی قرآن اشاره می شود:

<sup>۱</sup>- صفاری، علی، همان، ص ۱۱۱.

<sup>۲</sup>- میرخلیلی، محمود، همان، ص ۴۵.

## بند سوم: دین باوری و پرورش روحیه دینداری

آموزه‌ها و باورهای دینی و ترویج و تقویت آنها علاوه بر اینکه رشد و تعالی روحی و معنوی انسان را تضمین می‌نماید و او را به هدف والایی که برای آن خلق شده نزدیک می‌کند، نقش خارق العاده‌ای در کاهش و پیشگیری از وقوع جرم و انصراف درونی انسان از اعمال مجرمانه و تبه‌کارانه دارد و حتی افراد را از دست زدن به اعمالی که دون شأن و منزلت انسانی آنهاست باز می‌دارد. هر قدر عمق این باورها در وجود انسان بیشتر باشد به همان میزان تأثیرگذاری آنها بر رفتار انسان بیشتر خواهد بود. در مقابل، منشأ بسیاری از جرایم و گناهان، فقدان یا ضعف دینداری افراد می‌باشد. از این رو، متولیان فرهنگی و مذهبی برای تقویت هر چه بیشتر اعتقادات و ایمان مذهبی و جلوگیری از ضعف و افول آنها، باید تدابیر و اقداماتی را اتخاذ نمایند. منابع دینی ما، بخصوص قرآن، به معرفی حقایق پُرداخته‌اند که هم از بعد علمی و یقینی در اصلاح رفتار ما تأثیر اساسی دارد و از انحراف و کزروی انسان پیشگیری می‌کند و هم از بُعد ایمانی و اعتقادی در رفتار و اعمال ما تأثیر ژرف و عمیقی دارد.<sup>۱</sup> در ذیل، به مهمترین آنها اشاره می‌شود:

## بند چهارم: ترویج اخلاق و ارزش‌های انسانی

منابع دینی ما دارای غنی‌ترین و والاترین اصول و ارزش‌های اخلاقی است که نمونه‌های آن را در هیچ مکتب دیگری نمی‌توان یافت. هیچ دین و مکتبی به اندازه اسلام به معرفی حقایق اخلاقی نپرداخته و به نقش والای اخلاق در تعالی روحی و معنوی انسان تأکید نکرده است. اسلام نهایت سعی خود را در ترویج، گسترش و نهادینه کردن اخلاق و ارزش‌های انسانی و زدودن رذایل و صفات مذموم اخلاقی نموده است. هدف اصلی اسلام از این کار در درجه اول، دستیابی افراد به تعالی روحی و معنوی و در درجه دوم، حل مشکلات و تنظیم روابط اجتماعی آنان است. طبیعی است اگر افراد جامعه‌ای خود را به ارزش‌ها و کمالات اخلاقی بیارایند، نه تنها به حقوق دیگران تجاوز نمی‌کنند و مرتکب جرم و جنایت نمی‌شوند، بلکه از اموال و امکانات شخصی خود نیز در

<sup>۱</sup> - همان، ص ۴۷.

راه احسان، نیکی، ایثار، انفاق، خدمت به مردم، صدقه و ... در جهت رفع مشکلات و گرفتاری دیگران بهره می گیرند. حاکمیت این فرهنگ و ارزش های اخلاقی در یک جامعه سرمایه گرانها و پشتوانه ای غنی و مطمئن است که افراد آن را از بسیاری از کجروی ها و انحرافات فکری و عملی مصون می دارد.<sup>۱</sup> بالعکس، اگر در جامعه ای به جای کمالات و ارزش های مثبت اخلاقی، رذایل و صفات مذموم و منفی اخلاقی، نظیر خودخواهی، شهوترانی، منفعت طلبی، حرص و طمع، دنیاپرستی و ...، رشد و گسترش یابد، آمار جرایم و جنایات به گونه وحشتناکی سیر صعودی پیدا خواهد کرد. تأثیر صفات منفی اخلاقی در پیدایش رشد و گسترش جرایم بسیار روشن است. مثلاً یکی از دلایل عمده ارتکاب جرایم مالی، حرص و طمع بسیار است که باعث به وجود آمدن جرایمی از قبیل کلاهبرداری، سرقت، خیانت در امانت، غضب و ... می شود.<sup>۲</sup> حضرت علی (ع) سرچشمه بسیاری از شرارت ها و تبهکاری ها را رذایل اخلاقی می داند: «سِلَاحُ الشَّرِّ الْحِقْدُ»<sup>۳</sup> کینه توزی سلاح شرارت است. نیز می فرماید: «سَبَبُ الْفِتَنِ الْحِقْدُ»<sup>۴</sup> کینه توزی علت فتنه هاست. آن حضرت همچنین حرص و آز را موجب بسیاری از نابهنجاری ها می داند: «الْحِرْصُ مَوْقِعٌ كَثِيرٍ الْعُيُوبِ (كَبِيرِ الدُّنُوبِ)»<sup>۵</sup>. در اینجا به تناسب آیات مورد بحث، تنها به دو نمونه از ارزش های اخلاقی که نقش مؤثری در پیشگیری از جرایم دارد اشاره می شود:

تقوا عامل بازدارنده از جرم: در آیات متعدد قرآن، از تقوا به عنوان مهمترین ارزش اخلاقی یاد شده است که انسان را به انجام وظایف خود و اجتناب از گناهان و جرایم ملزم می داند. کسی که متصف به این صفت والا و گرانها باشد همواره دامنش از آلودگی ها پاک خواهد بود. تقوا در اصل از ماده «وقایه» به معنای نگهداری یا خویشتن داری است و در اصطلاح آیات و روایات، به

<sup>۱</sup> - مطهری، مرتضی، همان، ج ۱، ص ۲۳۳.

<sup>۲</sup> - خسروشاهی، قدرت الله، همان، ص ۱۲۷.

<sup>۳</sup> - تمیمی، محمد، غررالحکم، ص ۲۹۹.

<sup>۴</sup> - همان، ص ۳۰۰.

<sup>۵</sup> - همان، ص ۳۰۲.

معنای نیروی کنترل درونی است که انسان را در برابر طغیان شهوات و ارتکاب جرم و گناه حفظ می‌کند. در مقابل، بی‌تقوایی همان تسلیم شدن در برابر شهوات سرکش و از بین رفتن هرگونه کنترل بر آنهاست و در واقع، تقوا همان احساس مسئولیت و تعهدی است که به دنبال رسوخ ایمان در قلب بر وجود انسان حاکم می‌شود و او را از «فجور» و گناه باز می‌دارد و به نیکی و پاکی و عدالت دعوت می‌کند.<sup>۱</sup> افراد پاکدامن، با احساس احتمال گناه به خود می‌لرزند و به خدا پناه می‌برند. برای مثال، هنگامی که جبرئیل در خلوتگاه حضرت مریم (س) وارد شد و وی خیال کرد او انسانی است که به قصد سوء آنجا آمده است، برای اینکه او را از این قصد سوء باز دارد، روی این صفت والای انسانی و عامل پاکدامنی و بازدارنده از جرم و گناه انگشت گذاشت؛ صفتی که هر انسانی از نفی آن کراهت دارد و اعتراف به نداشتن آن، برای او بسیار گران است.<sup>۲</sup> «قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا»<sup>۳</sup> گفت: من از تو به خدای رحمان پناه می‌برم، اگر تقوا داری (از من دور شو).<sup>۴</sup>

### بخش چهارم: احکام و مقررات پیشگیرانه

یکی دیگر از تدابیر اسلام برای پیشگیری از جرایم، احکام عبادی و الزامی مربوط به مسائل فردی و اجتماعی است. این احکام علاوه بر سوق دادن انسان به سوی کمال نهایی، نقش مهمی در پیشگیری از وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی دارد. این احکام در منابع دینی، در قالب واجبات و محرمات مطرح شده است که رعایت آنها ضروری است و نقض آنها علاوه بر عقوبت اخروی، موجب مجازات دنیوی نیز می‌شود.<sup>۵</sup> برای نمونه، نماز به عنوان یکی از واجبات اسلامی، همواره انسان را به یاد خدا و بازگشت به سوی او متذکر می‌شود. در صورتی که این تذکر دائمی و

<sup>۱</sup> - صفاری، علی، مبانی نظری پیشگیری از جرم، ص ۷۹.

<sup>۲</sup> - طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ج ۱۴، ص ۵۳.

<sup>۳</sup> - سوره مریم، آیه ۱۸.

<sup>۴</sup> - قرآنی، محسن، تفسیر نور، ج ۷، ص ۲۵۴.

<sup>۵</sup> - حاجی ده آبادی، محمدعلی، پیشگیری از جرم، ص ۵۵.

مستمر، همراه با کلیه شرایط و آداب آن انجام می شود. علاوه بر اینکه از فحشا و منکرات و هرگونه انحرافات اخلاقی و رفتاری جلوگیری می کند، موجب صعود و عروج انسان به بالاترین درجه کمال نیز می شود.<sup>۱</sup> قرآن در این باره می فرماید: «اقِمِ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ»<sup>۲</sup>. نماز به پا دار، که نماز (انسان را) از زشتی ها و گناه باز می دارد و یاد خدا بزرگتر است. یکی دیگر از احکام الزامی پیشگیرانه، روزه داری است که در واقع، نوعی تمرین تسلط و کنترل بر خواسته ها و تمایلات نفسانی است. انسان در هنگام انجام این تکلیف الهی ملزم است که در ساعات معینی از انجام بسیاری کارهای مباح خودداری کند، برای مثال، در مقابل شدت عطش تشنگی و تمایل شدید گرسنگی مقاومت کند، نیز تن به خواسته تمایلات سرکش جنسی ندهد، تا توسط این تمرین روزانه در جهاد اکبر در مقابل مهمترین عامل ارتکاب جرم و گناه، که هواهای نفسانی و خواسته نامشروع نفس باشد، فایق آید و توانایی مقاومت او افزایش یابد. در نتیجه، طعم ثمره شیرین این مقاومت را، که ملکه تقوا و پرهیزگاری می باشد، با تمام وجود بچشد.<sup>۳</sup> قرآن در این زمینه چنین تصریح می کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»<sup>۴</sup>؛ ای افرادی که ایمان آورده اید، روزه بر شما نوشته شده، همان گونه که بر کسانی که پیش از شما بودند نوشته شد تا پرهیزگار شوید. یکی دیگر از احکام اجتماعی که نقش مؤثری در پیشگیری از جرایم و انحرافات اجتماعی دارد؛ اصل امر به معروف و نهی از منکر است. بر اساس این اصل، افراد جامعه باید ناظر اعمال و رفتارهای یکدیگر بوده و با تمام توان در ترویج فضایل، ارزش ها و خوبی ها و جلوگیری از وقوع جرایم و هرگونه انحرافات اجتماعی تلاش کنند.<sup>۵</sup> قرآن در این باره می فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

<sup>۱</sup> - همان، ص ۵۶.

<sup>۲</sup> - سوره عنکبوت، آیه ۴۵.

<sup>۳</sup> - حاجی ده آبادی، محمدعلی، همان، ص ۵۸.

<sup>۴</sup> - سوره بقره، آیه ۱۸۳.

<sup>۵</sup> - حاجی ده آبادی، همان، ص ۵۹.

بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ<sup>۱</sup> مردان و زنان با ایمان، وکی (یار و یاور) یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند.

## بند اول: پیشگیری وضعی

در پیشگیری وضعی سعی بر این است که از طریق سلب یا کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و کنترل و مدیریت صحنه آن، وقوع و ظهور جرم ممتنع یا دشوار شود. هدف از آن نیز ایجاد وضعیتی است که در آن مجرم، به رغم تصمیم به ارتکاب عمل مجرمانه، از محقق نمودن قصد خود ناتوان گردد.<sup>۲</sup> مثلاً با غیر قابل دسترس کردن آماج و اهداف جرم و اتخاذ تدابیری برای حفاظت از اموال و افراد در معرض حملات احتمالی بزه کاران و ایجاد محدودیت برای استفاده از ابزار تسهیل‌کننده ارتکاب جرم و ایجاد موانع در برابر عملیات احتمالی مجرمان، وقوع جرم را غیرممکن ساخته و یا کوشش و زحمات و خطرات ارتکاب آن افزایش داده شود. نیز با استفاده از فن آوری روز و نصب دستگاه‌های مراقبتی نظیر دوربین‌های مخفی، دزدگیر و ... میزان خطر دستگیری یا شناخته شدن مرتکب افزایش یابد و یا دست کم دستاوردها و سودهای حاصله مورد نظر مجرمان کاهش داده شود. همچنین با از بین بردن عواملی که باعث تحریک یا تشویق افراد به ارتکاب جرم می‌شود، از وقوع جرم پیشگیری به عمل آید. این ایده چیزی جز یک درک و فهم ساده نیست که بنابر آن، افراد برای حفظ خانه خود از دستبرد دیگران بر درب‌های آن قفل و شب بندهای خوب نصب می‌کنند. طبق ضرب المثل معروف «مال خود را حفظ کن، همسایه را متهم به دزدی نکن» در واقع، با این روش از پیشگیری، وضعیتی ایجاد می‌شود که تحقق عمل مجرمانه را دشوار و پرخطر یا ناممکن می‌سازد؛ از این رو، به این شیوه، «پیشگیری وضعی» گفته می‌شود.<sup>۳</sup> بنابراین، پیشگیری وضعی، بیشتر با حمایت از اهداف و آماج جرم و نیز بزه دیدگان بالقوه و اعمال تدابیر فنی، به دنبال پیشگیری از بزه دیدگی افراد یا آماج‌ها در برابر بزه کاران است.<sup>۴</sup> بدون شک،

<sup>۱</sup> - سوره توبه، آیه ۷۱.

<sup>۲</sup> - حاجی ده آبادی، محمدعلی، همان، ص ۶۰.

<sup>۳</sup> - همان، ص ۶۱.

<sup>۴</sup> - خسروشاهی، قدرت الله، ص ۷۷.

یکی از مؤثرترین عوامل وقوع و شیوع جرم، سهل الوقوع بودن و وجود شرایط مادی مناسب برای ارتکاب آن است. بر هم زدن این شرایط و تبدیل کردن آنها به شرایط پرخطر و صعب الوصول برای مجرمان بالقوه، نقش مهمی در پیشگیری از وقوع جرم دارد. در این رویکرد، بزه دیده سنگ بنای پیشگیری را تشکیل می‌دهد و با اتخاذ اقدامات متعدد و متناسب، سعی در پیشگیری از تجاوز به آن می‌شود؛ چون در مواردی «بزه دیده» اعم از انسان، حیوان یا ثروت افراد بیشتر در معرض بزه دیدگی قرار می‌گیرد و مجرمان انگیزه بیشتری پیدا می‌کنند که آنان را مورد طعمه خویش قرار دهند. دلایل این امر را می‌توان در عدم حفاظت مناسب از آنان و دسترسی آسان به آنها و جذابیت بالا، سطح شعور پایین و نیز توانایی اندک آنان در دفاع از خود، خلاصه کرد. بنابراین، افراد دارای سطح شعور پایین و نیز کودکان و کهنسالان به لحاظ اینکه توان لازم را برای دفاع از خود ندارند، بیشتر در معرض بزه دیدگی قرار می‌گیرند. زنان نیز به خاطر جذابیت بالای آنان برای افراد مجرد و همچنین غلبه عواطف و احساساتشان، طعمه‌های خوبی برای تجاوز و فریب به شمار می‌روند. همچنین بیگانگان و مهاجران و افراد بی‌یار و یاور و ناآشنا با محیط بیش از دیگران مورد طمع مجرمان و زورگویان واقع می‌شوند. به همین دلیل، برخی معتقدند که با ارائه آموزش‌های خاص به بزه دیدگان بالقوه و تدابیر فنی و اقداماتی نظیر بیمه، تأسیس خانه سالمندان و ... می‌توان از بزه دیدگی افراد پیشگیری کرد. نتیجه اینکه حفاظت از بزه دیده هدف اصلی پیشگیری کیفری می‌باشد، برخلاف دو دیدگاه پیشگیری کیفری و اصلاحی، که مجرم محور هرگونه اقدام اصلاحی و کیفری را تشکیل می‌دهد.<sup>۱</sup>

## بند دوم: محافظت از آماج جرم

حفاظت از آماج و دشوار کردن دسترسی به سوژه‌ها از دستبرد تبهکاران و غاصبان زورمند، امری معقول و ضروری است. در دسترس بودن آنها علاوه بر تحریک و ترغیب مضاعف آنان، موجب می‌شود که بزه کاران بدون مانع و زحمت و احساس خطر به مقاصد شوم خود نایل شوند. برای مثال، در راستای جلوگیری از جرم سرقت، افراد جامعه موظفند اموال خود را در حرز و مکان

متناسب با آن مال نگهداری کند. در صورتی که مالک در انجام این وظیفه کوتاهی کند، قانون گذار ضمانت اجرا و نیز مجازات جرم را متفاوت دانسته است؛ زیرا عدم رعایت شرط حرز در واقع، نوعی تقصیر را برای مالک در تحقق عمل سرقت به همراه دارد.<sup>۱</sup> امروزه محافظت از آماج‌ها در قالب قرار دادن مال در محل مناسب، نصب دزدگیر و دوربین، گماشتن نگهبان در محل‌های حساس، علامت گذاری اموال و اجناس و امثال آنها محقق می‌شود.<sup>۲</sup> حتی اگر صاحبان آنها کوتاهی کنند یا قدرت و توانایی لازم را در مقابل باندهای تبهکار نداشته باشند، باید حکومت و افراد خیر در این زمینه اقدامات مقتضی را انجام دهند و مسئولیت حفظ حقوق و اموال محرومان را به عهده گیرند.<sup>۳</sup> اقدامات دلسوزانه خضر (ع) برای حفاظت از اموال مستمندان و یتیمان نمونه گویای این مورد است. خضر (ع) در هنگام جدایی حضرت موسی (ع) به دلیل اعتراضات مکرر او، این گونه از اسرار کارهای خود پرده برمی‌دارد: «أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْباً»<sup>۴</sup> اما کشتی به گروهی مستمند تعلق داشت که با آن در دریا کار می‌کردند، من خواستم آن را معیوب کنم؛ زیرا می‌دانستم در پشت سر آنها پادشاهی ستمگر است که هر کشتی سالمی را از روی غصب می‌گیرد. خلاصه، معنای آیه این است که این کشتی متعلق به عده‌ای افراد مستمند بود که به وسیله آن امرار معاش می‌کردند و بر سر راه آنها حاکم ستمگری بود که کشتی‌های سالم را غصب می‌کرد. من کشتی را معیوب کردم تا شاه غاصب و طماع، از آن چشم‌پوشد.<sup>۵</sup> در واقع، این کار به ظاهر زننده که اعتراض حضرت موسی (ع) را برانگیخت، در مسیر حفظ مال گروهی مستمند بود و باید انجام می‌شد. همچنین درباره علت تعمیر دیوار می‌گوید: «وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحاً فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ

<sup>۱</sup> - صفاری، علی، مبانی نظری پیشگیری از جرم، ص ۱۱۰.

<sup>۲</sup> - میرخلیلی، محمود، پیشگیری وضعی از نگاه آموزه‌های قرآنی، ص ۹۱.

<sup>۳</sup> - همان، ص ۹۲.

<sup>۴</sup> - سوره کهف، آیه ۷۹.

<sup>۵</sup> - طبرسی، حسن، مجمع البیان، ج ۱۵، ص ۱۱۳.

رَبِّكَ»<sup>۱</sup> و اما آن دیوار، از آن دو نوجوان یتیم در آن شهر بود، و زیر آن گنجی متعلق به آنها وجود داشت، و پدرشان مرد صالحی بود. پروردگار تو می‌خواست آنها به حد بلوغ برسند، و گنجشان را استخراج کنند. این رحمتی از پروردگارت بود. تنها راه حفظ گنج، تعمیر دیوار بود، و گرنه با سقوط آن، گنج هویدا می‌شد. جالب اینجاست که حضرت خضر در پایان می‌فرماید: «من تمام این اقدامات پیشگیرانه را خودسرانه انجام ندادم، بلکه طبق فرمان خدا و دستور پروردگارم بود: «وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي»<sup>۲</sup>. اهل بیت (ع)، گاهی برخی یاران خالص خود را در حضور دیگران مورد نکوهش و سرزنش قرار می‌دادند تا مورد سوءظن حکومت جبار وقت قرار نگیرند و جانشان سالم بماند. چنان که امام صادق (ع) از زرارہ انتقاد علنی کرد تا از آزار عباسیان در امان باشد، سپس به او پیام داد که برای حفظ جان تو چنین کردم. آن گاه آیه ۷۹ سوره کهف را تلاوت کردند و فرمودند: تو برترین کشتی‌های این دریای خروشان و پشت سر تو پادشاه ستمگر غاصبی است که دقیقاً مراقب عبور کشتی‌های سالمی است که از این اقیانوس هدایت می‌گذرد تا آنها را غصب کند. رحمت خدا بر تو باد در حال حیات و بعد از ممات<sup>۳</sup>.

### بند سوم: ایجاد مانع در برابر مجرمان و زورمندان

گاهی حفاظت از آماج جرم منوط به این است که در برابر مجرمان و زورمندان موانعی ایجاد شود تا آنها نتوانند از آن مانع عبور کرده و افراد ضعیف یا اموال آنان را مورد طعمه مجرمانه خود قرار دهند. نمونه بارز این کار، سدی است که طبق آیات قرآن، ذوالقرنین برای جلوگیری از هجوم اقوام وحشی و غارتگر یاجوج و ماجوج ساخت تا بار دیگر نتوانند افراد ضعیفی را که از ذوالقرنین درخواست ساختن آن سد را کرده بودند، مورد تاخت و تاز مجرمانه خویش قرار دهند. بر اساس روایتی از امیرالمؤمنین (ع) یاجوج و ماجوج افراد ستمگری بودند که هنگام برداشت محصول و

<sup>۱</sup> - سوره کهف، آیه ۸۲.

<sup>۲</sup> - طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ج ۱۳، ص ۴۸۵.

<sup>۳</sup> - جمعه حویزی، عبدالعلی، تفسیر نورالتقلین، ج ۳، ص ۲۸۵.

میوه‌ها، هجوم آورده و همه را غارت یا نابود می‌کردند.<sup>۱</sup> قرآن کریم در آیه ۹۳ سوره کهف می‌فرماید: «حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ الْسَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا» ذوالقرنین همچنان راه خود را ادامه داد تا به میان دو کوه رسید، و در کنار آن دو کوه قومی را یافت که هیچ سخنی را نمی‌فهمیدند (زبان‌شان مخصوص خودشان بود). در این هنگام، آن جمعیت که از ناحیه دشمنان خونخوار و سرسختی به نام یاجوج و ماجوج به شدت تحت فشار و شکنجه بودند، مقدم ذوالقرنین را که دارای قدرت و امکانات عظیمی بود، غنیمت شمردند و از او خواستند میان آنها و دشمنانشان سدی ایجاد کند: «قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَ مَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا»<sup>۲</sup> گفتند: ای ذوالقرنین! یاجوج و ماجوج در این سرزمین فساد می‌کنند، آیا ممکن است ما هزینه‌ای در اختیار تو قرار دهیم که میان ما و آنها سدی ایجاد کنی؟ ذوالقرنین در پاسخ آنها چنین اظهار داشت: «قَالَ مَا مَكْنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ رَدْمًا»<sup>۳</sup> مال و ثروت و قدرتی که خداوند به من ارزانی داشته است، از آنچه شما به من می‌دهید بهتر است. (تنها) مرا با نیروی (خود) یاری کنید، تا میان شما و این دو قوم مفسد، سد نیرومندی ایجاد کنم. سپس چنین دستور داد: «آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدْقَيْنِ» قطعات بزرگ آهن برای من بیاورید (و آنها را روی هم بچینید) تا وقتی که کاملاً میان دو کوه را پوشانید.

سومین دستور ذوالقرنین این بود: «قَالَ انفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا» به آنها گفت: (در اطراف آن آتش بیفروزید و) در آن بدمید. (آنها دمیدند) تا قطعات آهن را سرخ و گداخته کرد.

سرانجام، آخرین دستور را چنین صادر کرد: «قَالَ آتُونِي أَفْرَغْ عَلَيْهِ قَطْرًا» گفت: (اکنون) مس ذوب شده برای من بیاورید تا بر روی این سد بریزم. در پایان کار، این سد به قدری نیرومند و مستحکم شد که آن گروه مفسد، نه قادر بودند از آن بالا بروند، و نه در آن سوراخی ایجاد کنند:

<sup>۱</sup> - مکارم شیرازی، ناصر، همان، ج ۱۲، ص ۵۱۹.

<sup>۲</sup> - سوره کهف، آیه ۹۴.

<sup>۳</sup> - همان، آیه ۹۵.

«فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا» و با ایجاد این مانع، آن قوم غارتگر دیگر نتوانستند به وحشی گری های خود ادامه دهند. در پایان، ذوالقرنین با نهایت ادب چنین اظهار داشت: «قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي» گفت: این از رحمت پروردگار من است (اگر علم و آگاهی دارم و به وسیله آن می توانم چنین گام مهمی بردارم از ناحیه خداست).<sup>۲</sup>

### بخش پنجم: پیشگیری کیفری از ارتکاب جرم فشا در فضای مجازی

منظور از پیشگیری کیفری بهره گیری از جنبه های ارعاب آمیز و هراس انگیز مجازات ها برای جلوگیری از وقوع جرم است. با این بیان که مجازات ها ذاتاً رنج آور و آزار دهنده هستند و درد و ناراحتی جسمی و روحی طاقت فرسایی را بر مجرم تحمیل می کنند. هیچ عاقلی با اراده و اختیار از تحمل چنین رنج و المی استقبال نمی کند.<sup>۳</sup> به علاوه، مجازات ها رسوا کننده و تحقیر کننده هستند؛ چون حاکی از این است که مجرم عمل زشت و ناپسندی را که فطرت پاک هر انسانی از آن تنفر دارد، انجام داده و ارزش های اجتماعی مورد قبول همگان را لگدمال کرده است. همچنین امنیت جامعه را مختل نموده و خبث باطن و حقارت و کاستی شخصیت خویش را به معرض نمایش گذاشته است. از این رو، مجازات ها حیثیت فردی و اجتماعی مجرم را از بین می برند. لکه ننگ و رسوایی بعضی از مجازات ها، همانند قصاص طرف و قطع دست، تا ابد در بدن مجرم باقی می ماند و او را انگشت نما می کند. به دلیل همین دو ویژگی رسواگری و رنج آوری مجازات ها، همه افراد از گرفتار شدن در دام آنها می ترسند و مجازات جنبه رعب آوری پیدا می کند و اعمال آن، هم مجرم را از ارتکاب مجدد جرم منصرف می کند و هم موجب عبرت گیری و بازدارندگی سایر افراد می شود که بالقوه اندیشه ارتکاب جرم را در سر می پروراند. به هر اندازه که احتمال اعمال ضمانت اجراهای کیفری بیشتر شود، به همان نسبت جرم شیوع کمتری خواهد داشت؛ یک رابطه مستقیم ریاضی بین افزایش ارعاب و کاهش جرم حاکم است. بدین ترتیب، کیفر عامل

<sup>۱</sup> - سوره کهف، آیه ۹۸.

<sup>۲</sup> - مکارم شیرازی، ناصر، همان، ص ۵۳۵.

<sup>۳</sup> - نوبهار، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، ص ۳۴۵.

پیشگیری کننده از جرم محسوب می شود.<sup>۱</sup> قرآن با جرم انگاری برخی از رفتارها همچون قتل، سرقت، ضرب و جرح، زنا و ... و تعیین مجازات عادلانه برای مرتکبان آنها، جامعه بشری را به پیشگیری کیفری از جرم رهنمون کرده است.<sup>۲</sup> از جمله، درباره مجازات زنا می فرماید: «الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلِيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ»<sup>۳</sup> زن و مرد زناکار را هر یک صد تازیانه بزنید. هرگز نباید در اجرای این حد الهی گرفتار رأفت (و محبت کاذب) شوید، اگر به خدا و روز جزا ایمان دارید. و باید گروهی از مؤمنان حضور داشته باشند و مجازات آن دو را مشاهده کنند. در این آیه، تأکید می کند که در اجرای این حد الهی نباید گرفتار محبت ها و احساسات بی مورد شد؛ چون نتیجه ای جز فساد و آلودگی اجتماع به بار نخواهد آورد. برای ختنی کردن تأثیرات این گونه احساسات و ترحم بی جا، مسئله ایمان به خدا و روز جزا را پیش می کشد، چرا که بارزترین نشانه ایمان به این دو، تسلیم مطلق در برابر دستورات او است. ایمان به خداوند عالم حکیم سبب می شود که انسان بداند هر حکمی فلسفه و حکمتی دارد و بی دلیل تشریع نشده، و ایمان به معاد سبب احساس مسئولیت انسان در برابر تخلف ها می شود.<sup>۴</sup> قرآن برای اینکه کیفر نقش بیشتری در پیشگیری مجرمان و سایر افراد جامعه از ارتکاب جرم ایفا کند، راهکارهایی را ارائه داده است؛ از جمله اینکه مجازات به صورت علنی اجرا شود. اگر مجازات به صورت مخفیانه انجام شود، هر چند درد و رنج جانکاهی را بر مجرم تحمیل می کند، ولی فاقد ویژگی رسواکنندگی است و تأثیر چندانی در عبرت آموزی و بازدارندگی خود بزهکار و سایر افراد مستعد برای ارتکاب جرم ندارد. این واقعیت را نیز از نظر نباید دور داشت که بسیاری از مردم برای حیثیت و آبروی خود بیش از مسئله تنبیهات بدنی اهمیت قایلند. برای اینکه این هدف مهم و مورد انتظار از کیفر محقق گردد،

۱- همان، ص ۳۴۶.

۲- میرخلیلی، محمود، همان، ص ۸۸.

۳- سوره نور، آیه ۲.

۴- مکارم شیرازی، ناصر، همان، ج ۱۴، ص ۳۶۱.

باید مجازات به صورت علنی اجرا شود تا همه افراد از نزدیک شاهد درد و رنج و افتضاح و تحقیر ناشی از مجازات مجرم باشند و این حقیقت تلخ را با تمام وجود دریابند که اگر روزی دست از پا خطا کنند، چنین سرنوشت شومی در انتظار آنها نیز خواهند بود.<sup>۱</sup> به همین دلیل، قرآن می‌فرماید: «وَكَيْشُهُمَا عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ».

و با این بیان، این سؤال روشن می‌شود که چرا اسلام اجازه می‌دهد موجبات آبروریزی انسانی در حضور جمع فراهم گردد؟ پاسخ این است: مادام که گناه آشکار نگردیده و به دادگاه اسلامی کشیده نشده باشد، خداوند «ستار العیوب» راضی به پرده دری نیست، اما بعد از ثبوت جرم و بیرون افتادن راز از پرده استتار، و آلوده شدن جامعه و کم شدن اهمیت جرم، باید مجازات به گونه‌ای اعمال شود که اثرات منفی جرم خنثی شود و عظمت و قبح جرم به حال نخستین بازگردد.

## نتیجه‌گیری

از آنچه گفته شد می‌توان نتایج زیر را حاصل نمود:

۱- قرآن برخلاف دیدگاه برخی مکاتب جرم‌شناسی، که بر پیشگیری غیرکیفری اصرار دارند و درصدد حذف مجازات از برنامه سیاست جنایی هستند، مجازات مجرم را به منظور پیشگیری از تکرار جرم توسط خود مجرم و عبرت آموزی دیگران، بایسته و ضروری می‌داند. قرآن در راستای انجام رسالت اصلی خویش، بر اصلاح و تربیت اخلاقی افراد و رساندن انسان به مقامات والای معنوی تأکید ویژه‌ای دارد. این امر می‌تواند علاوه بر سوق دادن انسان به سوی کمال‌نهایی و قرب الهی از ارتکاب جرایم به نحو مؤثری پیشگیری نماید.

۲- طبق آیات متعدد قرآن، که به طور صریح به اتخاذ تدابیر به حفاظت از معنی علیه و افراد در معرض تهاجم و اموال آنها دستور می‌دهد، این حقیقت به روشنی اثبات می‌شود که شیوه

<sup>۱</sup> - میرخلیلی، محمود، همان، ص ۹۰.

پیشگیری وضعی، محصول نظریه پردازی متفکران غربی نیست، بلکه قدمت و سابقه این دیدگاه به زمان نزول این آیات برمی گردد و پیشگیری از فساد و فحشا امری ضروری است.

۳- اگر بتوان زمینه بروز انگیزه مجرمانه سایبری را با برنامه های آموزشی و تربیتی هدایت نمود می توان امیدوار بود با کمترین هزینه ممکن اقدام مناسب صورت پذیرد. زیرا عمده مخاطبان موردنظر و هدف اقدامات پیشگیرانه اجتماعی، جوانان و نوجوانان اند که انجام این امور در آنجا نتیجه بخش خواهد بود. البته در تحقق این امر، موانعی نیز وجود دارد که برخی به ماهیت این گونه جرایم مربوط است و در جرایم وقوع یافته در دنیای فیزیکی نیز وجود دارد؛ مانند مشخص و عینی بودن نتایج و همچنین تأخیر در بازدهی تدابیر. از سوی دیگر، خصوصیات فضای سایبر برای افراد، محیطی خلوت و به دور از تعرض و توجه تلقی می شود که می توانند به نیازها و امیال جنسی خود، به دور از هرگونه مانعی فائق آیند. بنابراین برای تأثیرگذاری بیشتر تدابیر پیشگیرانه اجتماعی در فضای سایبر باید به حل و فصل تعاملات فرهنگی و قومی و مذهبی پردازیم. اما نباید این نکته را فراموش نمود که بسیاری از افراد، به رغم اعمال تدابیر مذکور در دوره شکل گیری شخصیت شان، آن اعمال نابهنجار را مرتکب می گردند یعنی تدابیر پیشگیرانه اجتماعی در آنها کار ساز نیست. بنابراین لاجرم باید نسبت به فرایند اقدامات مجرمانه آنها به طریق سلب ازار و فرصت ارتکاب جرم، اخلال ایجاد نمود که وظیفه این امر به عهده تدابیر پیشگیرانه وضعی است.

۴- پورنوگرافی یا هرزه نگاری رایانه ای که هرگونه نوشته، فیلم، تصویر و مطلب مربوط به امور جنسی است. یکی از جرایم مرتبط با محتویات که در فضای مجازی واقع می شود. این جرم در محیط سنتی، هم در اسناد بین المللی و هم در قوانین داخلی بیان شده بود، ولی در مورد پورنوگرافی رایانه ای تنها سند بین المللی، کنوانسیون جرایم سایبر مصوب ۲۰۰۱ شورای اروپاست که ماده ۹ آن به پورنوگرافی رایانه ای پرداخته است. با وجود نپیوستن کشور جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون، کشورمان با الهام از آن، قانون جرایم رایانه ای را در سال ۱۳۸۸ تصویب کرد و معضل خلأ قانونی را حل کرد. ماده ۱۴ این قانون به پورنوگرافی رایانه ای اختصاص یافت؛

این ماده ناسخ ماده ۱۰ قانون نحوه مجازات شاخصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می نمایند است. ماده ۱۴، پورنوگرافی رایانه ای محض به شمار نمی آید، بلکه حتی پورنوگرافی از راه سیستم های مخابراتی را نیز در برمی گیرد که از این نظر با عنوان قانون مغایرت دارد.

## منابع و مآخذ

\* قرآن کریم.

۱. آزادفلاح، راحله، جرایم کامپیوتری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران، واحد علوم تحقیقات، ۱۳۸۷.
۲. باستانی، برومند، جرایم کامپیوتری جلوه ای نوین از بزهکاری، تهران، انتشارات بهنامی، ۱۳۸۳، چاپ اول.
۳. بای، حسین علی و پورقهرمان، بابک، بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه ای، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پاییز ۸۸، چاپ اول.
۴. حاجی ده آبادی، محمدعلی، پیشگیری از جرم، در: دانشنامه امام علی (ع)، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰.
۵. خراسانی، علیرضا، ابزاری بین المللی برای جرم، روزنامه جام جم، ویژه نامه تپش، ۹ بهمن ۱۳۸۱.
۶. خسروشاهی، قدرت الله، پیشگیری از جرم در آموزه های قرآنی، بصیرت، ش ۳۰-۳۱، ص ۵۵-۷۳.
۷. رجیبی پور، محمود، ۱۳۸۳، درآمدی بر پیشگیری مقتدرانه پلیس از جرم، دانشگاه علوم انتظامی ناجا، سال ششم، شماره ۲.
۸. ستوده، هدایت الله، جامعه شناسی انحرافات، انتشارات آوای نور، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۷۸.
۹. سخاوت، جعفر، جامعه شناسی انحرافات اجتماعی، چاپ اول، تهران، انتشارات پیام نور، ۱۳۷۴.
۱۰. صدر، سید محمدباقر، فلسفه ما، قم، دارالکتب الاسلامیه، چ دهم، بی تا.
۱۱. صدوق، محمد بن علی بن حسین، الخصال، قم، نشر جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۳ ه. ق

۱۲. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، انتشارات اسلامی، چ پنجم، ۱۳۷۴.
۱۳. عروسی حویزی، عبدعلی، تفسیر نورالثقلین، قم، اسماعیلیان، چ چهارم، ۱۴۱۵ ه. ق.
۱۴. عمیدی، مهدی، مطالعه تطبیقی جرایم رایانه‌ای از دیدگاه فقه و حقوق کیفری ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۷.
۱۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چ یازدهم، ۱۳۸۳.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ چهارم، ۱۴۰۷ ه. ق.
۱۷. لاسر، مارک، هرزه‌نگاری در اینترنت، ماهنامه سیاست غرب، ۱۳۸۳.
۱۸. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، ۱۳۸۰، تقریرات جرم‌شناسی، تنظیم محمد علی بابایی، دوره دکترای دانشگاه تربیت مدرس.
۱۹. نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۸.
۲۰. نیازپور، امیرحسن، ۱۳۸۲، پیشگیری از بزه کاری در قانون اسلامی و لایحه پیشگیری از وقوع جرم، مجله دادگستری، شماره ۴۵.